

Социална държава – шовинистични настроения¹

Красен Станчев

Мнозина политически водачи и коментатори се възмутиха от една шовинистична организация. Тече безсмислен спор дали тя е „дясна” или „лява” политическа партия, дали не е по-добре да бъде забранена и дали спрямо нея и медиите, които използва, не трябва да започнат наказателни действия, заради реториката ѝ.

В тази обстановка никой изглежда не вижда една крайно съществена подробност. А тя е, че в България, както и навсякъде в Европа, подобни партии са продукт на „социалната държава”. Нейните корени се губят в XIX век, а и в по-ранни времена. Реалният комунизъм и националният социализъм през XX век са доведени до крайност начала на социалната държава. Тези корени са ясно проследими във всяко шовинистично настроение. Реторичните, символните и тълкувателните заемки от 20-30 години на миналия век просто замъгляват картината.

В своя скромнен, представяван днес най-вече от Франция и Германия и налаган от тях на Европейския съюз, вариант социалната държава е данъчно осигуряване на здравеопазване, защита от безработица, доход по време на старост, помощи за „бедните”, дълги отпуски и кратко работно време. В България и досега, а до средата на 90-те и в повечето страни от нова Европа, социалната държава носеше белезите на комунизма – обща (на държавата) собственост и монополи. (Освен това у нас тази държава е записана и в преамбюла на новата конституцията.)

Принудителната солидарност

В социалната държава пожеланието да дадеш втората си риза на ближния е заповед, която се налага със сила.

Ако предположим, че в България се работи и през съботните и неделните дни, работещите граждани през 2005 г. са били освободени от задължения към държавата и вече ще могат да работят за себе си на 6 юни следобед. Предишните 155 дни са били необходими за изработване на онова, което правителството взема, за да даде на някой друг по свое усмотрение. Във Франция положението с данъците, събирани кеш, е по-лошо: френските граждани ще бъдат освободени на 16 юли. Но общественото настроение е много подобно – всички са недоволни и търсят обяснение. Ако не подлагаш на съмнение основния замисъл, основен проблем е кой колко получава. Онези, които не допринасят, не са достойни да получават. Това са „чужденците”, „пришълците”, работещите по-малко и др. под. „не-ние” („немци”).

Ако например „малцинствата” работят по-малко (безработните сред тях са повече), те съответно трябва и да получават по-малко. Но тъй като социалната държава изисква чрез данъчните вноски на „всички” да се решават и проблемите с безработицата, старостта, здравето, майчинството, отглеждането на децата и пр. на останалите „някои”, най-малко допринасящите се оказват най-привилегировани. Фактически социалната държава създава стимули за поддържане и увеличаване на групата, получаващи помощи. Това дразни. Но групата се смята за причина за създаването на положение, а не системата на принудителната солидарност.

---

¹ Със съкращения тази статия бе публикувана във в-к *Дневник* на 5 юли 2005 г.

В страните със силна социална държава безработните са повече, икономиките им създават по-малко, капиталите или не идват, или се изнасят, мнозинството ражда по-малко, мнозинството – по-малко и шовинистичните партии има по-значима политическа тежест.

Утвърдителните действия

Когато правителството отнема значителна част от дохода, за да я даде някому, то трябва да предприеме действия за налагане на волята си. Най-често това са действия, попадащи в рубриката “положителна дискриминация”, т.е. квоти за наемане на работа, права за ползване на образование и придобиване на (нормативно определен брой) жилища, квоти за участие в представителни органи и процент в административните назначения.

Според колегата Георги Ангелов през 2005 подобни неефективни програми възлизат на около 200 милиона лева² или почти 0,5% от прогнозния БВП за годината. Това прави около 76 лева на всеки работещ в не субсидирано държавно или в частно предприятие. Това е доста по-малко от 286-те лева, които този работещ дава като пряка субсидия на различни отрасли в икономика и още по-малко от нередностите по линия на закона за обществените поръчки, които за 2004 г. са 329 милиона. Могат да се правят и други сравнения, но и тези са достатъчни за обяснения на феномена *quid pro quo*.

В общественото възприемане на утвърдителните действия на социалната държава се извършва една замяна на едното с другото. Очевидно е, че 200-те милиона са по-незначителна сума от много други прояви на насилствена солидарност. Но наличието на такива действия и неизбежната им пропаганда води до това, че тези пари са много по-видими от останалите прехвърляни огромни средства. Затова проявите на “положителна дискриминация” будят повече недоволство от другите изземвания на доход.

Племенната собственост

Обособяването в съзнанието и обясненията чрез пъклените замисли на „виновното” малцинство, което печели от облагите на социалната държава, предполага и обособяването на „ние”, което владее системата. Самата държава се основава на идеята за предимството на обществените нужди и ползи над тези на отделния човек. Както са обичали да казват в Германия през 30-те години на XX век, „Gemeinnutz geht vor Eigennutz”. За разлика от тогава свободата на жизненото пространство („Lebensraumfreiheit”) е осъществима само във вътрешнополитически план. Завоеването на такова пространство е експроприация – на онези, които имат и на онези, които са виновни за нещо.

В основата на правото на експроприация е представата за държавната (т.е. на данъкоплатците) собственост като племенна собственост. Всъщност тя би могла да се интерпретира като „обща”, „общонародна”, просто държавна и т.н. Но очевидният провал на комунистическата обща собственост пречи на нормалната употреба на тези термини. Вместо тях се появява една „ние”-собственост, такава „на българите”, която е национална гордост и достойние, основа на суверенитета, на незаробването. Ето няколко примера за такова разбиране.

Вследствие на такова схващане частната собственост върху земята, особено земеделската е ограничена. „Земята е основно национално богатство, което се ползва с особената закрила на държавата и обществото”. До 2014 г. на българските собственици ще им е забранено да продават земята си на чужденци. Когато тази забрана най-накрая отпадне, правата за разпореждане на собствениците ще бъдат много подобни на тези в Османската империя от средата на XIX век – може да се продава, но с разрешението на „пашата”. Нищо чудно

---

²Георги Ангелов. Алтернативен бюджет за 2005 г. Разходи. Плосък данък (бюлетин за ниски данъци), 2004, № 4 (<http://ime-bg.org/flat/>).

дотогава някой да тълкува „обществената закрила” на земята като покана да бъдат създадени дружини, които предпазват собствениците от собственото им право да купуват и продават земя.

Истинската гордост на туземците са и атомните централи в „Козлодуй” и „Белене”. Те са тяхна собственост. Смята се, че ако ги няма, нацията ще бъде „енергиен роб” на онези, които произвеждат енергия. Всъщност изобщо не е доказано, че не е по-евтино да се внася електроенергия. Но проблемът е, че няма възможност за диверсификация на доставките, че вносът е практически забранен и че няма съревнование в отрасъла. Зависимостта произтича от други обстоятелства и е доразвитие на съветската индустриализация от 60-те години на XX век. „Белене” само ще я засили. Възстановяването на преговорите за „Козлодуй” 3 и 4 хем напълно обезсмисля построяването на „Белене”, хем вероятно ще затрудни разнообразяването на доставките на електроенергия.

Границите на икономическото въображение

В социалната държава изземването, а не размяната е основна функция на стопанския живот. Оттук и от схващането на собствеността като племенна следват и няколко общи (политически) възгледа за това каква трябва да бъде икономиката. Общият негативен ефект е, че при изземването и прехвърлянето на доход, ресурсите по-трудно намират най-ползотворното поле на приложение. В политиката възниква съревнование за изобретяване на чудати решения.

При значителен дял на преразпределението основният въпрос в икономиката е от кого да се вземе. Очевидно е, че всеки би предпочел да се вземе от другия и затова – в условията на представителна демокрация – обект на изземване някак естествено стават чужденците – или поотделно, или в някакъв събирателен образ, като “евреи” или “Европейски съюз”.

От племенното схващане за собствеността някак естествено следва, че предприятията изобщо, но най-вече държавните би трябвало да имат преди всичко социални функции. Този възглед проваля опитите за приватизация. Или обрича на неефективност някак приватизираните предприятия.

Самата приватизация се оказва “социална”. Масовата приватизация в България бе защитавана именно като социална, а доразвитието на идеята за социална приватизация се оказа “изкупуването” на активи по преференциални “цени” от работническо-мениджърски дружества. Дребен детайл е, че тези концепции бяха прокарани в законите от социалисти, а в по-голямата им част приложени от демократи.

Когато разглеждаш собствеността и капитала като национални феномени със социални функции, съзнателно или не стигаш до идеята, че с помощта на държавата следва да получаваш онова, което искаш. Когато например продаваш държавни активи водещ мотив е “цената”, която някой си представя, че трябва да получи, а не онова, което е възможно да се договори между купувач и продавач. От това гледище нито една сделка не съответства на предварителните оценки и всички, които са ги сключвали са “национални предатели”. Доколкото държавата е изкристализирана воля за власт, желанието за преразглеждане на сделки изглежда осъществимо. Въпреки това не е лошо да се напомни, че дори осъдителните според нечий желанието и представи за света сделки са обикновено в рамките на закона.

Със същия възглед са свързани и изискванията към “чуждестранните” инвеститори. Основното изискване е те да не бъдат предприемачи, да не насочват ресурси към най-печелившите дейности, а ако случайно правят това – да не печелят, да се държат като благотворителни организации.

Моралните последици

В социалната държава се създават стимули да си стоиш беден, да лъжеш системата и да не работиш. Възниква зависимост между облагодетелствания и облагодетелстващия един от друг и от помощите, от средствата на другите, които разпределят. Свързани с това състояние на стимулите са последици като отчуждаване на децата от родителите, бюрократизиране на контрола върху т.нар. обществени услуги образование и здравеопазване (той се извършва от началниците, а не от потребителите) и западането на тяхното качество – нарастваща неграмотност при увеличаване на разходите и времето за образование и общо недоволство от здравеопазването при нарастващи приходи от данък “здраве” и разширяващи се субсидии.

В крайна сметка въздействията върху морала са следните:

1. Тъй като на индивидите не се дава отговорност, нарастват възможностите те да имат впоследствие безотговорно поведение, увеличава се кримигеността; семейството – когато може - харчи собствени средства и морална енергия, за да коригира последиците от въздействието на държавата; рано или късно възникват идеи за коригиране на “отклоняващото се поведение” отново със средствата на държавата и строгата ръка;
2. Възниква и се размножава социалният тип, наречен от Теодор Адорно и Макс Хоркхаймер (в изследване на съчината на германския опит от 30-те и 40-те години на XX в.) “авторитарна личност”, опростено казано – това е личност, която благоговее пред висшестоящите и издевателства над онези, които по случайност зависят от нея; това е личност, за която е валиден възгледът на Хитлер, че заповедта е най-дълбоката основа на всяка мисъл и всяко действие на човека;
3. Разпространява се един особен вид обществен садо-мазохизъм.³

Ограничената свобода и алтернативи

В страни със социални държави и принудителна солидарност единственото нещо, което можеш да направиш, ако не харесваш институциите е да смениш правителството. Точно това се случва в България. В свободни страни, т.е. в такива където връзката между хората е по-често техен собствен избор – те създават нови институции, експериментират.

В социалните държави, политическата реторика се радикализира от само себе си. Изборите, които се предлагат са от рода на “или всичко, или нищо”. Тези избори са противоположни по замисъл на изборите, които хората правят всеки в икономиката са за малки промени в полза на едно или друго. (Ако тук изборът между “дрехи” и “храна” е като “или всичко, или нищо”, хората или биха обядвали голи, или биха умирали от глад облечени.). В социалните държави избор в стопанската политика по необходимост придобива формата на политическия избор за смяна на системата, за чудотворни и крайни решения.

Ако някой си мисли, че в горните редове става дума за “Атака”, греша. Между “Атака” (от 2005 г.) и “ОКЗНИ” от 1990 г. (където говорител май бе и сегашният президент) принципна разлика няма. Възгледът, че предприятията имат социални функции се защитава от всички партии. Същото важи и за преразпределението с помощта на правителството. НДСВ искаше ревизия на приватизацията, БСП още иска ренационализация, а прокуратурата просто вярва, че цената на сделките е трябвало да бъде такава, каквато са си я представяли оценителите през 1992 г. Никоя партия не дръзва да

---

³ Виж статията на Антони де Жасе в бр. 230 на това издание от 1 юли т.г., където този феномен е обяснен за социалните държави на Германия и Франция.

закрие неефективните социални програми и да запуши дупките във финансирането на здравните и образователни “системи” и да ги реформира в изгода на потребителите. Политическите партии са йерархични структури и поддържат избиращия закон, който ги възпроизвежда в този им вид.

Списъкът на мотивиращите шовинизма въздействия на социалната държава може да бъде продължен и конкретизиран.